

Grällsta

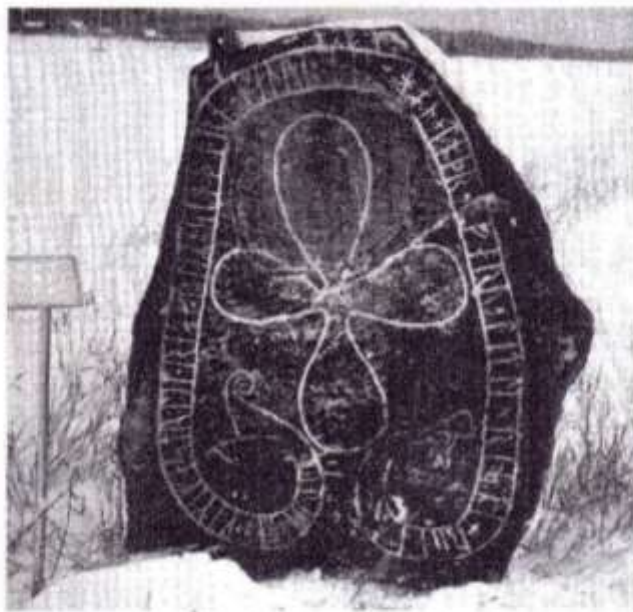
Konstnär Litle

Teknik Runsten

Placering Grällsta 163, intill gamla mejeriet

Sigrid Kullberg i *Sala Hembygds- och Fornminnesförenings årskrift 1982*:

Runstenen i Grällsta

”Ett stycke söder ut ifrån kyrkan på Grällsta bys gärde, vid bron där stora landsvägen stryker fram, står en runsten. På honom kan läsas:

Thorbjörn och Igifastir läto
resa denna sten efter sin
fader Sigdorn som dödde i
fara. Littli ristade runorna.”

Ovanstående ord har hämtats ur Graus beskrivning från år 1754.

Om runstensens vidare öden berättar Landsantikvarie Kjellberg i Västmanlands Fornminnesförenings årskrift, att en bonde i Grällsta vid början av 1800-talet körde hem runstenen och använde den som förstugutrappa. Men gårdsfolket började då oroas av nattliga spökerier, varför han fann för gott att återbörda stenen ut på gårdet igen.

Det sägs att det behövdes flera hästar för att forsla den tillbaka och de vrenskades på något underligt sätt.

Runstenen som in på 1900-talet stått just intill mejeriet, vräktes omkull någon gång på 1940-talet. Vid mitten av 50-talet rustades den dock upp genom Landsantikvariens försorg och flyttades ett par hundra meter norrut, och restes där den nu står.

Ormhuvudet på runstenen har tänder. För övrigt synes den av ormslingan omskrivna ”fycklövern” inte ha någon likhet med en ”tors-hammare”, utan liknar mera ett stiliserat kors. Kristen symbolik kan alltså ha avlöst den hedniska redan vid mitten av 1000-talet i denna trakt.

Nedtecknat av Sigrid Kullberg

Äldre foto och foto från 2020.

Skylten är nästan lika svårläst som runskriften. Men här står:

GRÄLLSTA Kila Sn Västmanlands runinskrifter 27

RUNSTEN med inskrift från 1000-talet e. Kr.

Torbjörn och Ingefast läto resa efter

Sigtorn, sin fader.

Han blev död på utfärd.

Litle ristade runorna.

Var Sigtorn dog eller vilken karaktär hans utfärd hade kan inte fastställas. Runristaren Litle var verksam vid 1000-talets mitt. Sju stenar av honom är bevarade, därav två signerade.

RIKSANTIKVARIEÄMBETET

KUNGLIGA VITTERHETS HISTORIE OCH ANTIKVITETS AKADEMIENS utgåva av kommentarer till
Ranssakningar efter antikviteter 1667-1674.

Redaktion Ingemar Olsson, Nils-Gustaf Stahre och Carl Ivar Ståhle.
Almqvist & Wiksell 1960.

Delar av s 122-123 och 134:

KILA socken 1667.

F 1 9: 1, s. 293-294. 1 lapp 15 × 21 cm skriven av en hand; på den i övrigt blanka versosidan med annan hand: *Antikviteter vti Kijla sochn. 2. Runstenar*; Ulf Christofersson har på rectosidan gjort en marginalanteckning.

S. P. P.

Efter Konungzligh Placatz innehoud, Nådhighie Wilia Så ock alwara befallning, om gamla Monumenters och antiqviteters uthspaning och

upteknande; ähr efter nogha ransakning och effterfråghande här i Kijhla Sochn widh Silffwerbärgen i Wässmanland, icke Någhot annat funnit än som en Steen uprest 2 alnar högh och halfannan, widh Pass, bredh, medh runske bokestäffwer öfwerskriffwen På een Sidha, och ther hooss en mindre, en aln lång och en bredh, i lika mätto, På en Sidhe medh runor beskriffwen. Thesse bägge steenar finnas På een Åker Som hörer byn Grällestas til, På Södre sidan Strax widh wäghen. Thetta haffwer iagh underteknadh, måst lätha kunnighet bliffwa.

Den 10 Martij år 1667.

Submissè

Daniel Boëtij Moræus
Verbi divini Minister
ejusdem Ecclesie.

15

Rad 7-9: Ulf Christofersson har antecknat: 2 R.

5

Kijhla Sochn.

2: Widh Grällstaby och på dess giärde, finness widh stoorä wägen een gammall Runsteen medh et stycke öfwerst på afslaget som lijk-wähl behällit är.

Olof Grau, *Beskrifning över Wästmanland*, 1754, sid. 437-438:

Et stycke söder ut ifrån Kyrkan på Grällsta byns gärde, wid bron, der store Landswägen stryker fram, står en **Runsten** (se sid. 438). På honom kan läsas:

THURBIORN OK IGIFASTR LIT RESA EBTIR
SIGHDORN FADUR SIN HAN TODR I FARU LITLI
RISTI RUNIR. ER BAD BRU GERA R AR.

Det är: Thorbjörn ock Igifastir läto resa denna sten efter sin Fader Sigdorn, som dödde i fara: Littli ristade Runorna. er befalte göra bron.

Mera synes ej nu; ty et stycke af stenen är bortstött.

Har Olof Graus teckning från 1754. Med en överdel som inte finns idag?

”ER BAD BRU GERA R AR” er befalte göra bron

Ur Sven B F Janssons bok, *Västmanlands runinskrifter*, Almqvist & Wiksell 1964:

27. Grällsta, Kila sn.

Pl. 10.

Litteratur: B 1086, L 1010. Ransakningarna 1607-84 (tryckt i VFA 17, 1928, s. 11, 25 och i Ransakningar efter antikviteter, bd 1, h. 1, 1960, s. 123, 134); J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 199 (64); O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 651, 2, s. 27; O. Grau, Beskrifning öfver Wästmanland (1754), s. 561 f. (nytrycken 1904, s. 437 f. och 408 f.); G. Borgman, Försök till beskrifning öfver Kila socken (i Westmanlands Läns Kongl. Hushållnings Sällskaps Handlingar 5,

¹ Därmed åsyftas utan tvivel en runristad dopfuntsockel i Övre Ulleruds kyrka. Om denna ristning se S. B. F. Jansson, *Runinskrifter i Sverige* (1963), s. 182.

² Detta framgår klart av en anteckning, som gjordes i samband med Stephens' besök i fornminnesföreningens samlingar år 1878. Stephens hade förklarat, att den på quarnens kanter förekommande runinskriften ... vore ett vittnesbörd om förfädrens omtanke om den arbetande slafven, hvilken under sjelfva malningen hade tillfalle att småningom inhämta deras bokstafskonst² (Protokoll ... ¹⁴/₁₂ 1878).

Fig. 42. Vs 27 och 28. Grällsta, Kila sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1086).

2 alnar högh och halffannan, widh Pass, bredh, medh runsko bokestäffwer öfverskriffwen På een Sidha, och ther hooss en mindre, en aln lång och en bredh, i lika måtto, På en Sidhe medh runor beskriffwen. Thesse begge steenar finnas På een Åker Som hörer byn Grällesta til, På Södre sidan Strax widh wäghen. I en »Specification Vppå dee gamble Antiquiteters i »Salbergs Län» lämnar befallningsmannen Gustaff Jönson (år 1682?) följande uppgifter: »Widh Grällstaby och på dess giärde, finness widh stoora wägen een gammall Runsteen medh et stycke öfwerst på afsläget som lijkwähl behällit är.»

På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finns bläckanteckningen »Kila Sn Grällsta» (B 1086: »Grällsta»; L 1010: »Grällstads», L 1011, 1012¹: »Grällstad by, på en åker, 2:ne Runstenar»).

Celsius anger (juni 1726) platsen för Vs 27 på följande sätt: »Grällsta i Kijla Sochn på gärdet, ett litet st. från gärdens». Han anmärker, att Vs 27 är »en wacker och behållen sten, föruthan det at toppen är afstötts». — Grau: »Et stycke söder ut ifrån Kyrkan på Grällsta byns giärde, wid bron, der store Landswägen stryker fram, står en Runsten» ... — Beskrivningen till Geologiska kartbladet »Sala» (1868) innehåller följande upp-

1828), s. 34; W. Tham, *Beskrifning öfver Sveriges rike* 1: 2 (1849), s. 104; *Försök till Antiquarisk-Topografisk Beskrifning öfver Siende, Norrbo och Öfver-Tjurbo härader* 1850, s. 50 (ATA); O. Gumælius, *Några ord till upplysning om bladet »Sala»* (1868), s. 126; H. Hofberg, *Westmanlands Fornlemningar och Minnesmärken* 4, 1873, s. 286 (ATA; tryckt i VFÅ 7, 1912, s. 104 f.); *Vestmanlands läns kalender* 1881, s. 303; E. Brate, *Anteckningar* 1900 (ATA), *Svenska runristare* (1925), s. 127; S. T. Kjellberg, *Vallby* (VFÅ 16, 1926), s. 49; *Vestmanlands Läns Tidning* den 21/4 1929; *Handlingar år 1952 och 1953 i ATA; Västmanland* (Allhem, 1957), s. 474; A. Ruprecht, *Die ausgehende Wikingerzeit im Lichte der Runeninschriften* (1958), s. 53, 161.

Äldre avbildningar: J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i *Peringskiölds Monumenta*, B 1086 och Grau a. a.); Hofberg, teckning i s. a. (återgiven i VFÅ 7); Brate, foto 1900 (ATA); E. Liljeroth, foto (i *Västmanland*, Allhem, 1957).

Runstenen står 400 m S om avtagsvägen till Sätra brunn, 120 m V om länshuvudvägen Västerås-Sala, 90 m N om bron på den gamla landsvägen, 25 m NÖ om det nu nedlagda Grällsta mejeri, 4 m N om infartsvägen till Grällsta. Runstenen står alltså rest på det ställe, där den gamla Salavägen träffade vägen till Grällsta. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Sala».

Den äldsta uppgiften om Vs 27 finns i *Ransakningarna*. Kyrkoherden i Kila, Daniel Moræus, skriver den 10 mars 1667: »Efter Konungzligh Placatz innehold, Nädighe Wilia SÅ ock alwara befallning, om gamla Monumenters och antiqviteters uthspaning och upteknande; ähr effter nogha ransakning och effterfråghande här i Kijhla Sochn widh Silffwerbärgen i Wässmanland, icke Någhot annat funnit än som en Steen uprest

¹ I *Peringskiölds Monumenta* 1 finns i en förteckning på »Antiquiteters» en uppgift om två runstenar »widh Silfwerbärgen på en åker wid Byn Grällsta». Denna uppgift föranleder Liljegren att i *Runurkunder* (1833) som nummer 1011 och 1012 upptaga ytterligare två runstenar från Grällsta. Uppgiften i förteckningen åsyftar emellertid utan tvivel Vs 27 och 28, varför L 1011 och 1012 böra utgå. Detsamma gäller Liljegrens fjärde sten från Kila sn, L 1013 »Westerby»; se nedan s. 84.

Fig. 43. Vs 27 och 28. Grällsta, Kila sn. Efter teckning av O. Celsius.

gift om Vs 27: »vid landsvägen S. om Grällsta by nära Grällstabäcken, en [runsten], halfståendes». Hofberg (1873): »Vid Grällsta på gårdet söder om byn träffas ungefär femtio steg norr om Grällstabäcken på östra sidan om och alldeles invid landsvägen en runsten.» Hofberg meddelar en tradition i trakten om en flyttning av Vs 27 från dess gamla plats: »Stenen ... fördes vid början af 1800-talet af en bonde, Jansson i Grällsta, till hans gård för att användas till trappsten vid boningshuset. Men genast började gårdsfolket oroas af nattliga spökerier', hvilka ökades allt mera, så att våldsverkaren slutligen såg sig tvungen att återföra stenen ut på gårdet, där den fick den plats, den nu har, i ett dike innanför gårdesgården vid landsvägen. Möjligen gick vid denna flyttning den öfra delen förlorad.» Om den säkerligen oriktiga uppfattningen, att Vs 27 har förlorat toppen se Vs 28. Brate (1900): »Runstenen står söder om Grällsta by i diket invid östra sidan af västerås vägen straxt norr om mejeriet.»

Vs 27, som redan på 1860-talet hade varit »halfståendes», föll senare helt omkull. Stenen restes år 1945

på ny grund genom Riksantikvarieämbetets försorg. Den låg då i det östra diket vid landsvägen Västerås-Sala. I samband med resandet flyttades Vs 27 1 m åt Ö.

Grå granit med gulaktigt ytskikt. Höjd 1,75 m, största bredd 1,40 m. Ristningen är utomordentligt djup och tydlig. Linjerna äro jämförelsevis breda, mjukt rundade och jämna. Runinskriften börjar vid rundjurets stjärt.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter B 1086):

purbiorn ok : ikifastr : lit · resa : ytiā ²sihporn × fapur : sin × hon × toþr × [i] faru × litli ×

risti × runia

Dorbiorn ok Ingifastr let(u) reisa æftir Sigþorn, faður sinn. Hann (vard) dauðr i faru. Litli risti runin.

»Torbjörn och Ingefast läto resa efter Sigtorn, sin fader. Han blev död på utfärd. Little ristade runorna.»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar utan sk. 6 o har dubbelsidiga, snett ned åt höger gående bistavar. Samma utseende ha 9 o och 49 o, medan däremot 34 o och 46 o ha åt höger uppåtriktade bistavar. Sk saknas efter 8 n. Efter 9 o finnas två fördjupningar, den övre grundare än den nedre. Möjligen har ristaren här börjat hugga ett sk men insett sitt fel, innan punkterna voro färdighuggna. 12 k är ej stunget. 16 s har egendomlig form: $\frac{1}{2}$. Anledningen är, att ristaren först har huggit runans nedersta led i för spetsig vinkel mot mellanleden och därefter ändrat runan till en mera normal form. Jfr Vs 22, s. 66 f. (Det kan anmärkas, att ett dylikt misstag knappast märktes, när ristaren hade målat upp sin ristning.) 20 i är ej stunget. Efter 21 t saknas u-runan. 23 e är tydligt stunget, likaså 26 y. Efter 29 n består sk av två kryss. Runföljden 30-36

sihporn är djup och tydlig. Sk efter 36 n består av ett kryss, efter 41 r av två punkter. 43 i är ej stunget. I fortsättningen bestå alla bevarade sk av ett kryss. 52 i har gått förlorat i en kraftig spricka i stenen; sprickan är 6 cm bred. I skadan har plats funnits för en runa och möjligen också för ett sk (×). I 53 f gå bistavarna ej upp till ramlinjen. 68 u står på ett flagrat ställe; hela runan är dock ännu i behåll. 70 i är tydligt (ej a).

Hadorph och Helgonius: 26 r. — Celsius: Sk efter 71 n. Han anmärker om 16 s: »galit huggit i förstone. Sedan corrigerat»; 52 i: »där i skulle stå war bortfallen en skärfwa framför faru». — Hofberg (1873): Sk (en punkt) efter 8 n; 26 u; 32 n. — Brate (1900): »Inskriften börjar utan skiljetecken. Efter första ordet ... finnes ej heller något skiljetecken men efter o i det följande ok står :» 16 s: »Från knäet mellan nedre stafven och mellanstreckket ... utgår en fåra snedt nedåt.» Efter 51 r »följer en djup spricka i stenen, som antagligen fått utgöra runan i». I 53 f »har nedre kännstreckket ungefär samma längd som det öfre och intetdera når öfre slinglinien». Brate påpekar, att man väntar ett uarp mellan 47 n och 48 t, »men något sådant [finnes] icke vare sig i eller utom slingan».

Vs 27 är rest av två söner, *Dorbiorn* och *Ingifastr*, till minne av deras fader *Sigþorn*. Sönernas namn äro mycket vanliga i våra runinskrifter; däremot har faderns namn tydligen varit sällsynt. Det förekommer eljest

Fig. 44. Vs 27. Grällsta, Kila sn. Efter teckning av H. Hofberg.

säkert styrkt endast på ytterligare en runsten, U 861; där tecknas det **sihikþurn**. Från medeltiden finnas däremot flera säkra (uppländska) belägg på namnet. Ett mansnamn **sihþor**, som är belagt på U 440, torde snarast böra uppfattas som *Sigþordr*.

Om *Sigþorn* lämnar inskriften den intressanta upplysningen, att »han blev död i utfärd»: **hon × toþr × i faru**. Anmärkningsvärt är, att ristaren har utelämnat verbet i det i inskrifterna vanliga uttrycket: *Hann varð dauðr* ... Ett sådant förkortat uttryckssätt förekommer så vitt känt eljest blott en enda gång, nämligen på Vs 22. Dessa båda västmanländska runstenar äro otvivelaktigt ristade av samme mästare. På Vs 22 lyder det motsvarande partiet av inskriften: **hn : toþr : i : faru**.

Grau tolkar Vs 27 på följande sätt: »Thorbjörn ock Igifastir läto resa denna sten efter sin Fader Sigdorn, som døde i fara: Littli ristade Runorna.»¹ Tolkningen av **hon × toþr × i faru** är givetvis oriktig. Substantivet *fara* är ett lånord från lågtyskan (*vāre*, 'fruktan', 'fara'); ordet hade säkerligen icke under runsvensk tid inkommit i vårt språk. **faru** är utan tvivel sg. dat. av *far* f. 'färd' (isl. *far* f.), vilket ord äldst böjdes som o-stam (isl. sg. dat. *faru*). Uttrycket har flera paralleller i inskrifter från 1000-talet. På Ingvar-stenen från Gredby (Sö 108) återfinns alldeles samma uttryck, **i : faru**. Denna sörmländska inskrift avslutas med följande ord om den döde: **han : uas i : faru : miþ : ikuar : Hann var i faru með Ingvari**. Sammansättningen *utfar* f. 'utfärd', 'utlandsfärd' (isl. *útfar* f.) påträffas på en av Sjonhemsstenarna (G 134): **han : s[u]jiku : blakumen : i : utfaru** »Honom sveko valacker på utfärdens».

Inskriften meddelar oss sålunda, att *Sigþorn* — i likhet med den på Vs 22 nämnde *Runfastr* — har dött »på utfärd». Någon närmare uppgift om platsen lämnas ej. Vilken karaktär denna »färd» har haft kan naturligtvis ej fastställas. Det är emellertid mycket möjligt, att det kortfattade uttrycket har åsyftat en handelsfärd. Minnesstenarna efter *Sigtorn* och *Runfast* ha rests vid 1000-talets mitt eller något senare.

Vs 27 är signerad av ristaren *Lilli*. Om denne se Vs 20.

Vs 27. Grällsta, Kila sn.